

УДК 378.1:355.232.22

Назарій ВЕРБИН,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ

СТАН РОЗВИНЕНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕТАПІ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена проблемі дослідження професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління. Нами визначено сучасний стан розвиненості професійної витривалості слухачів за визначеними її структурними компонентами: ціннісно-мотиваційним, емоційно-вольовим, когнітивним, діяльнісно-практичним та суб'єктивним. Аналіз результатів засвідчив, що у даній категорії офіцерів переважає низький рівень розвиненості професійної витривалості. Також було встановлено, що традиційні підходи до організації навчально-виховного процесу унеможливають цілеспрямований розвиток даного явища.

Ключові слова: професійна витривалість, сучасний стан, майбутні маістри військового управління, оперативно-тактичний рівень підготовки, військова освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах реформування Збройних Сил України, актуальним питанням постає підготовка висококваліфікованих військових спеціалістів, які зможуть виконувати бойові завдання як у мирний час, так і в особливий період. Так, досвід Антитерористичної операції засвідчив, що офіцери

© Вербин Н.

органів військового управління виконують завдання під дією постійних несприятливих чинників, які призводять до фізичного та емоційного виснаження, погіршення працездатності та стану здоров'я, а також сприяють розвитку втоми.

Тому актуальним постає проблема розвитку професійної витривалості офіцерів як однієї із властивостей особистості, високий рівень розвиненості якої забезпечує виконання функціональних обов'язків з необхідною нервово-психічною стійкістю, в потрібному робочому режимі і темпі, без відчутних ознак втоми або помилок та ефективного використання ресурсів організму для успішного виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Дослідження щодо професійної витривалості завжди привертала увагу вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, окремі аспекти професійної витривалості висвітлені у дослідженнях щодо психологічної витривалості (В. Бодров, І. Воробйова, Е. Зеєр, О. Дьомін, О. Колесніченко, Я. Мацегора, Н. Пенькова, В. Стасюк, S. Nady, C. Nix та ін.), м'язової витривалості (В. Ільнич, Я. Крушельницька, Т. Круцевич, В. Платонов, Р. Раєвський, В. Bushman, W. Werner та ін.), витривалості нервової системи (П. Анохін, М. Введенський, М. Виноградов, Л. Воронін, Н. Бернштейн, І. Павлов, В. Розенблат, І. Сеченов, О. Ухтомський), професійної витривалості (Є. Гаркавцев, М. Гритченко, С. Канішевський, Я. Крушельницька, О. Колесніченко, В. Метелицький, Н. Пенькова, Р. Раєвський та ін.). Однак проведений аналіз засвідчив, що не зважаючи на значний інтерес до даного психолого-педагогічного явища, проблема розвитку професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління залишається досить актуальною.

Метою статті є визначення стану розвиненості професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління на етапі оперативно-тактичного рівня підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для цілеспрямованого розвитку професійної витривалості у майбутніх магістрів військового управління (далі – МВУ) нами було здійснено перевірку сучасно-

го стану рівня розвиненості її компонентів: ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового, когнітивного, діяльнісно-практичного та суб'єктного. Для цього було здійснено такі заходи: опитування офіцерів з метою визначення їхніх професійних цінностей та мотивацій, пов'язаних з розвитком професійної витривалості, аналіз рівня обізнаності офіцерів з питань професійної витривалості, її ролі в системі професійної підготовки військового фахівця; визначення рівня розвиненості компонентів професійної витривалості.

Дослідження стану розвиненості професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління здійснювався у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського зі слухачами університету за допомогою наступних методів дослідження: аналіз психолого-педагогічної, навчальної, методичної та спеціальної літератури, анкетування, опитування, тестування, ранжування, спостереження за організацією роботи з розвитку професійної витривалості офіцерів.

До експерименту було залучено 179 слухачів, які проходили навчання на оперативно-тактичному рівні підготовки. Кількісний та якісний склад респондентів-слухачів дають підставу стверджувати, що вибіркова сукупність є репрезентативною для генеральної сукупності – майбутніх МВУ, достатньо достовірною та надійною.

Для вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності нами застосовувалась методика “Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості” С. Бубнова [1, с. 431]. Аналіз результатів анкетування щодо визначення цінностей слухачів засвідчують, що вони утворюють певну ієрархію в їх повсякденній життєдіяльності. Переважно домінують такі цінності, як “Визнання і повага людей і вплив на оточуючих” (654 балів), “Допомога та милосердя до інших людей” (648 балів), “Здоров'я” (590 балів) та “Любов” (564 бали). Даний вибір пояснюється тим, що майже всі слухачі одружені та мають дітей, а їхній сенс життя – це сім'я та близьке оточення.

Однак в сучасній економічній ситуації, а також в кризові періоди, які супроводжують військовослужбовців та їх сім'ї, у більшості викли-

кають споживчі цінності як “Високий соціальний статус і управління людьми” (495 балів) та “Високий матеріальний добробут” (379 балів), які активно насаджуються засобами масової інформації та оточуючими особистостями, які незаконно збагатились. Тому перед педагогами стоїть не просте завдання – сформувати у внутрішньому соціальному військовому середовищі стійкі цінності, пов’язані з військово-професійною діяльністю та прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Для визначення мотивації майбутніх МВУ, було використано адаптовану до нашого дослідження методику Р. Наговіцина [2, с. 424–425]. Слухачам пропонувалось визначити значущість груп мотивів щодо розвитку професійної витривалості, які потрібно було проставити від 1 до 12 за ступенем їх важливості. Результати анкетування та ранжування виявили, що найбільш значущими для офіцерів є оздоровчі мотиви, які на перше місце для себе поставили 46,37 % слухачів. Це засвідчує, що більшість офіцерів, які брали участь у дослідженні, мають проблеми зі здоров’ям, пов’язані як з професійною діяльністю, віком, так і хронічними захворюваннями (середній вік респондентів склав 33 роки і 4 місяці). Менш значущими виявились виховно-творчі, естетичні та професійно-орієнтовані мотиви, на перше місце які поставили 10,61 %, 10,61 % та 9,5 % слухачів відповідно. Не значними для майбутніх МВУ групами мотивів є: пізнавально-розвиваючі (5,59 %), адміністративні (5,59 %), рухово-діяльнісні (2,79 %), комунікативні (2,79 %), статусно-лідерські (2,23 %), психолого-значущі (1,68 %), змагально-конкурентні (1,68 %), культурно-соціологічні (0,56 %).

Щодо визначення рівня мотивації, нами отримано такі результати: високий рівень (внутрішня мотивація) виявлено у 18,99 % слухачів, середній рівень (позитивна зовнішня мотивація) – 54,19 %, низький рівень (зовнішня мотивація) – 26,82 %.

Визначаючи стан когнітивного компонента професійної витривалості у майбутніх МВУ, ми використовували метод тестування. Даний тест містив 16 питань – 4 блоки по 4 запитання. Так, у першому блоці відображені питання продуктивного рівня, у другому блоці – питання

репродуктивного рівня, в третьому блоці – творчого рівня, в четвертому блоці – реконструктивного рівня.

Тестування дозволило визначити нам рівень розуміння сутності слухачами щодо: професійної витривалості; методик розвитку даного явища; ознаки впливу психофізичного навантаження на організм офіцера; роль занять фізичними вправами в процесі підвищення працездатності; основні способи енергозабезпечення розвитку витривалості.

Аналіз результатів відповідей слухачів дозволили з'ясувати, що загалом майбутні МВУ орієнтуються у питаннях щодо сутності професійної витривалості, на які дали правильну відповідь 64,72 % респондентів. Не склали труднощів і питання різновидів втоми, чим вони характеризуються та які ознаки надмірного психофізичного навантаження на особистість – 61,23 %, 57,92 % та 54,71% відповідно. Однак викликає занепокоєння те, що більшість офіцерів не розуміється в методиках (75,31 %) та основних підходах щодо розвитку професійної витривалості (81,26 %). Майже така ж негативна тенденція прослідковується в напрямку джерел енергозабезпечення витривалості при фізичній, інтелектуальній і професійній діяльності – 83,92 % неправильних відповідей. За даними анкетування, стає цілком зрозумілим, що перелік знань, умінь та навичок, які засвоюються в навчально-виховному процесі, не повною мірою відповідають змісту когнітивного компонента професійної витривалості.

Визначення стану діяльнісно-практичного компонента професійної витривалості здійснювалось на основі рівня розвиненості витривалості нервової системи, силової витривалості та кардіореспіраторної витривалості.

Для визначення кардіореспіраторної витривалості нами було підібрано найбільш інформативні тести, а саме: біг на 1 000 м, 3 000 м, 5 000 м та загальна контрольна вправа на смузі перешкод. Силова витривалість нами визначалась за такими вправами як: підтягування на перекладині, комплексна силова вправа, згинання та розгинання рук в упорі на брусах. Щодо витривалості нервової системи, то її ми визначали за методикою теппінг-тесту [1, с. 30].

Під час перевірки виявлено, що високий рівень розвиненості силової витривалості мають 24,39 % респондентів, середній – 48,98 % та низький – 26,63 %. Так, навіть результати з підтягування на перекладині, яка є основною вправою для перевірки і оцінки рівня фізичної підготовленості на всіх видах контролю для слухачів (вхідний, поточний, рубіжний, підсумковий та ін.), знаходяться на низькому рівні: високий рівень показали 25,14 %, середній – 30,73 % та низький – 44,13 %. Дещо кращі показники у вправі згинання та розгинання рук в упорі на брусах 14 %, 65,4 % та 20,7 % відповідно. Хоча, дана вправа і менше використовується в навчально-виховному процесі, однак переважна більшість слухачів під час бесіди зазначили, що виконання даної вправи полегшує використання в повсякденній діяльності доступність іншої вправи на ідентичні групи м'язів – згинання та розгинання рук в упорі лежачи (віджимання від полу). Значно вищі показники зафіксовані у виконанні комплексної силової вправи 34,08 %, 50,84 % та 15,08 % відповідно. Це пояснюється тим, що дана вправа складається з двох елементів – підняття тулуба та згинання і розгинання рук в упорі лежачи, і дозволяє набрати максимальну кількість балів завдяки одному з сильно розвинених елементів.

Проблемним питанням для всіх категорій військовослужбовців, і майбутні магістри військового управління не є виключенням, залишається рівень кардіореспіраторної витривалості. Так, результати дослідження показали, що на високому рівні знаходяться лише 22,49 %, на середньому рівні – 44,41 % та низькому – 33,1 % відповідно. Результати наших досліджень підтверджують дані С. Жембровського, який в своїх працях зазначає, що майже половина обстежуваних офіцерів оперативно-тактичного рівня підготовки має недостатній розвиток загальної витривалості [3, с. 71].

Наступним показником діяльнісно-практичного компонента є витривалість нервової системи. Витривалість нервових процесів є показником працездатності нервових клітин, і нервової системи в цілому. Витривала нервова система витримує більшу по величині і тривалості навантаження, ніж слабка [4; 5]. Результати дослідження засвідчили, що у категорії офіцерів, яку ми досліджуємо, переважають

процеси гальмування над процесами збудження. Так, високий рівень витривалості нервової системи зафіксовано лише у 8,97 % офіцерів. Такий же результат у офіцерів з середнім рівнем витривалості нервової системи – 8,97 %. Слабкість нервової системи зафіксовано у переважній більшості майбутніх МВУ – 82,06 %.

З огляду на отримані узагальнені дані, ми можемо констатувати, що лише 18,61 % слухачів мають високий рівень розвиненості діяльно-практичного компонента професійної витривалості, середній рівень – 34,11 % та низький рівень – 47,28 %.

Черговим етапом було визначення стану емоційно-вольового компонента професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління. Для визначення сили волі ми використали адаптовану до нашого дослідження методика, розроблену Н. Стамбуловою [4, с. 320–324]. Дана методика дозволяє оцінити рівень розвитку таких вольових якостей, як: цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, сміливість, рішучість, ініціативність, самостійність, самовладання і витримку. Висновок про рівень розвиненості кожної вольової якості здійснювалась за параметрами вираженості і генералізованості, з урахуванням таких нормативних показників: 0–19 балів – низький рівень; 20–30 балів – середній рівень; 31–40 балів – високий рівень. Під вираженістю якості вчені розуміють наявність і стійкість вияву основних його ознак, під генералізованістю – універсальність якості, тобто широта її вияву в різних життєвих ситуаціях і видах діяльності [4, с. 17–19].

Аналіз рівня розвиненості вольових якостей у майбутніх МВУ виявив, що високий рівень наявності і стійкості вольових якостей мають лише 6,11 %, середній – 52,3 %, низький – 41,59 %. Високий рівень вияву вольових якостей в різних життєвих ситуаціях і видах діяльності спостерігається у 7,67 % осіб, середній – у 52,96 %, низький – у 39,37 % відповідно.

Дані результати рівня розвиненості вольових якостей засвідчують, що в процесі навчання на всіх рівнях підготовки не приділяється значна увага даному складному психолого-педагогічному явищу, яке має важливе значення у професії військового, особливо в екстремальних умовах бойової діяльності.

Емоційний стан нами визначався за допомогою тесту-опитувальника “САН”, який призначений для оперативної оцінки самопочуття, активності і настрою (по першим літерам цих функціональних станів і називається опитувальник) [6, с. 17–19]. Результати анкетування засвідчили високі результати емоційного стану у стані спокою: високий рівень виявлено у 77,7 % слухачів, середній – у 12,21 %, низький – у 10,09 %. Однак після двогодинного типового практичного (навчально-тренувального) заняття з навантаженням середньої інтенсивності (ЧСС – 135–145 уд. хв.), результати суттєво погіршились, а саме: високий рівень виявлено у 48,83 % слухачів, середній – у 27,7 %, низький – у 23,47 %.

Тому для покращення підготовки та проведення занять необхідно враховувати дані дослідження щодо підтримки емоційного стану у окремих слухачів та групи в цілому під час навантажень, що забезпечить покращення визначених показників навіть при підвищеній втомі.

Визначення сучасного стану суб'єктного компоненту, який забезпечує майбутнім МВУ можливість здійснювати самоуправління своєї діяльності, проводився за допомогою методики “Рівня розвитку суб'єктності особистості” (УРСЛ) [7]. Дана методика дозволяє визначити сумарний показник, який характеризує загальний рівень розвитку суб'єктності особистості, а також шість показників відповідно до шкал опитувальника: активність – реактивність, опосередкованість – неопосередкованість, автономність – залежність, самоцінність – малоцінність, цілісність – неінтегративність, креативність – репродуктивність.

Результати визначення рівня суб'єктності у майбутніх МВУ показали, що тільки у 39,89 % слухачів переважає суб'єктність їхньої особистості, більше половини, а саме 61,11 %, переважає об'єктність.

Дані результати вказують на те, що в більшості випадків під час навчання та військово-професійної діяльності здійснюється такий командирський та педагогічний вплив на особистість офіцера, який не ініціює здібності до пошуку вирішення шляхів будь-яких ситуацій, стимулювання активності, винахідливості, творчості, а навпаки, пригнічують їх – вихід за межі визначених наказів та розпоряджень об-

межена. Тому під час розвитку професійної витривалості у майбутніх МВУ необхідно врахувати дані обставини та створити необхідне середовище для цілеспрямованого розвитку їхньої суб'єктності: чим частіше офіцер буде проявляти себе як суб'єкт, тим вище у нього буде рівень розвитку суб'єктних здатностей щодо професійної витривалості.

Разом з тим, на констатувальному етапі педагогічного експерименту нами проаналізовано організацію навчально-виховного процесу в НУОУ щодо розвитку професійної витривалості як у ролі викладача, так і в ролі слухача заочної форми навчання. Спостереження за особливостями організації навчальних занять з дисциплін “Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка”, “Професійно-прикладна фізична підготовка” та факультативного курсу “Витримка та виживання на полі бою” засвідчили, що в процесі викладення вище зазначених дисциплін недостатньо приділяється увага розвитку професійної витривалості майбутніх МВУ. Загалом, це можна навести у наступних основних недоліках: діяльність викладачів щодо розвитку професійної витривалості, здійснюється фрагментарно; сучасний стан підготовки викладачів в силу суб'єктивних та об'єктивних причин не забезпечує їх підготовленості до розвитку професійної витривалості майбутніх МВУ; для переважної більшості викладачів, слухачі залишаються об'єктами впливу, і вони відмежовані від тісного контакту; у більшості майбутніх МВУ переважає зовнішня мотивація, основою якої є отримання диплома для успішного кар'єрного зростання; в організації навчального процесу військового вишу, переважає традиційний підхід, сучасні технології та методики використовуються в спрощеному підході.

Висновки. Проведений нами констатувальний етап педагогічного експерименту щодо визначення сучасного стану професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління виявив низький рівень розвиненості його компонентів, а саме: ціннісно-мотиваційний компонент – низький рівень мають 22,35 % слухачів; когнітивний – 32,4 %; діяльнісно-практичний – 47,28 %; емоційно-вольовий – 34,92 %; суб'єктний – 61,11 %. Проведене дослідження дає підставу припустити, що за традиційних підходів до організації навчально-виховного

процесу досягти високого рівня розвиненості професійної витривалості досить складно.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Такий стан підтвердив необхідність пошуку та обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління.

Список використаної літератури

1. Шапарь В. Б. Практическая психология. Инструментарий / В. Б. Шапарь. – Ростов н/Д : Феникс – 2005 – 768 с.
2. Наговицын Р. С. Формирование физической культуры студентов в образовательном пространстве гуманитарного вуза (на основе мобильного обучения) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / Р. С. Наговицын. – Москва, 2014. – 444 с.
3. Жембровский С. М. Методика організації самостійної роботи з фізичної підготовки офіцерів військового управління оперативно-тактичного рівня : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / С. М. Жембровский – Хмельницький, 2013. – 240 с.
4. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2009. – 368 с. : ил. – (Серия “Мастера психологии”).
5. Воронин Л. Г. Физиология высшей нервной деятельности : учеб. пособие для биол. спец. ун-тов. – М. : высш. школа, 1979. – 312 с.
6. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : Издательский Дом “БАХРАХ-М”, 2001. – 672 с.
7. Щукина М. А. Особенности развития субъектности личности в подростковом возрасте : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / М. А. Щукина. – Тюмень, 2004. – 168 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Жембровський С. М.

Вербин Н. Б. Состояние развитости профессиональной выносливости будущих магистров военного управления на этапе оперативно-тактического уровня подготовки.

Статья посвящена проблеме исследования профессиональной выносливости будущих магистров военного управления. Нами опреде-

лено современное состояние развитости профессиональной выносливости слушателей по определенным ее структурными компонентами: ценностно-мотивационным, эмоционально-волевым, когнитивным, деятельностно-практическим и субъектным. Анализ результатов показал, что в данной категории офицеров преобладает низкий уровень развитости профессиональной выносливости. Также было установлено, что традиционные подходы к организации учебно-воспитательного процесса делают невозможным целенаправленное развитие данного явления.

Ключевые слова: *профессиональная выносливость, современное состояние, будущие магистры военного управления, оперативно-тактический уровень подготовки, военное образование.*

Verbin N. The State of Professional Endurance Development of Future Masters in Command and Control at the Operational Level of Training

The article deals with the problem of professional endurance development of the future Masters in Command and Control as one of the personality traits, the high level of the development of which ensures the fulfillment of functional duties with the necessary neuropsychic stability, in the required working mode and pace, without significant signs of fatigue and errors in extreme conditions of service and combat activity. Research on the professional endurance of future specialists has always attracted attention of domestic and foreign scientists. However, the analysis showed that, despite the considerable interest, the problem of the professional endurance development of military control bodies' future officers remains very relevant. Therefore, the objective of our article was to determine the level of professional endurance development of the future Masters in Command and Control at the stage of operational level of training. Thus, the current state of this phenomenon was determined by the following structural components: value-motivational, emotional-volitional, cognitive, activity-practical and subjective. The activities carried out for this purpose were, as follows: a survey among the officers to determine their professional values and motivations related to the development of professional endurance, an analysis of

the officers' level of knowledge on professional endurance, its role in the system of military specialists' professional training; determination of the level of professional endurance components development. The analysis of the results showed a low level of the development of the professional endurance components. The low level of knowledge about the main approaches to the development of professional endurance and ways of energy endurance in physical, intellectual and military-professional activities are matters of particular concern. The results of the survey make it clear that the list of knowledge, abilities and skills learned during the educational process does not fully correspond to the content of the professional endurance cognitive component. Future Masters in Command and Control continue to have the low level of cardiorespiratory endurance, nervous system endurance, the evidence and generalization of volitional qualities. The obtained results confirm that in the process of education at all levels of training, there has been no considerable attention paid to this complicated phenomenon, which is very important in extreme conditions of combat activity. According to the emotional state, the officers have shown rather high results, however, after two hours of medium intensity practical training, the results significantly deteriorated. As to the level of subjectivity of the officer students, noteworthy is that the objectivity of the personality prevails among the majority of them. And that is the result of an authoritarian approach to the educational process and military-professional activity.

Keywords: *professional endurance, modern state, future Masters in Command and Control, operational level of training, military education.*